

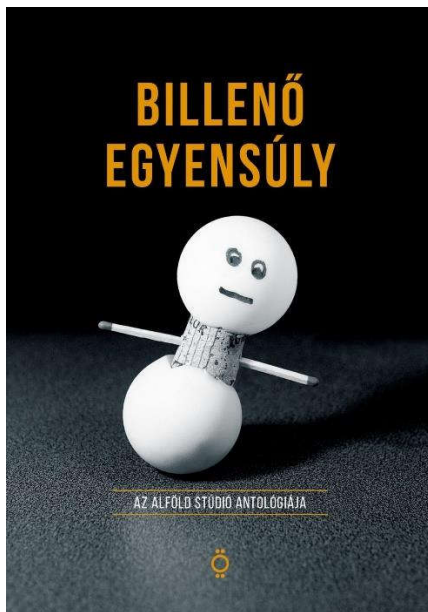
<https://doi.org/10.59424/debreceniszemle/2024/32/2/288-292>

Tizenegyes

Fodor Péter, Lapis József (szerk.): *Billenő egyensúly:*

Az Alföld Stúdió antológiája,

Debrecen: Alföld Alapítvány – Méliusz Juhász Péter Könyvtár, 2023.

Az Alföld folyóirat nagy múltú, bő fél évszázados tehetséggondozó műhelye, az Alföld Stúdió „nemzedékváltásaira” rendszeresen egy tanulmánygyűjteménnyel tesz pontot, útra indítva egy új irodalmár-generá-

ciót, egyben a kurrens beszédmódokról, kérdésirányokról, értelmezői távlatokról is látletet ad. A módszertani, tematikai, diszkurzív heterogenitás, a szemléleti pluralizmus a mindenkori Stúdió-antológia jellemző vonása, s ez alól értelemszerűen a *Billenő egyensúly* sem kivétel. A már-már közhelyszerű „felismerésen” túl azonban érdemes azt is nyomtatékosítani, hogy a kritikai műhely foglalkozásain részt vevő csapat húszas éveikben járó fiatal, „pályakezdő” tagjai óhatatlanul eltérő irodalom- és kultúratudományos érdeklődéssel, szakmai kompetenciával, szemléletmóddal és nyelvhasználati attitűddel rendelkeznek, másrésztől az antológiakötet a Stúdióban zajló közös kritikai munka és együtt gondolkodás ellenére mégiscsak a tagok egyéni kutatásainak szöveges lenyomatait közli. A „pályakezdő” szándékosan került idézőjelek közé, mivel a stúdiós csoport(ok) esetében ez

rendszerint relatív fogalom: az egyetemi hallgatók, doktoranduszok, doktorjelöltek, tanársegédek mindegyike már színvonalas publikációkat tudhat magáénak, rendszeresen jelentkeznek a neves irodalmi, művészeti, kritikai folyóiratokban irodalomtörténészként, kultúrakutatóként vagy kritikusként, többen szerkesztőként is tevékenykednek. A „pályakezdés” tehát egyénenként változó hosszúságú időtartamként értendő, amelynek a tengelyén az antológiában közölt tanulmány kétségtelenül hangsúlyos mozzanatnak tekinthető.

Lényeges különbség a legutóbbi kötetekhez képest, hogy a mostaniban egyetlen szerző sem foglalkozik a modernséget megelőző irodalom- és művelődéstörténeti korszakok ágenseivel, kulturális produktumaival; a fókusz látványosan eltolódott a 20–21. századi irodalmi-kulturális jelenségek, művek, termékek felé. Tegyük hozzá: az antológiák többségében korábban is domináltak a 20. századi vagy kortárs irodalmi témák. Az viszont változatlanul öröndetes, hogy a *Nyugvó energia*, az *Otthonos idegenség* és a *Szótér* tematikai-szemléleti-módszertani sokszínűségéhez hasonlóan a *Billenő egyensúlyban* helyet kapó tanulmányok is túltekintenek az irodalomtörténet- és elmélet terepén a kultúra tág értelemben vett termékei, eseményei, mediális szerveződéseire felé közelítve, jóllehet az arányok a jelen kötet esetében mások, mint például a legutóbbi két Stúdió-antológia esetében. Erről az egyik szerkesztő, Lapis

József a következőképpen nyilatkozik a kötet fűlszövegében: „Az utóbbi idők gyűjteményeinek talán legfontosabb tapasztalata, hogy klasszikus irodalomtudományi témák és megközelítések mellett egyre nagyobb teret kapnak a különböző kultúra-, illetve médiatudományi kérdezmódok.” Ilyenformán szerepel a kötetben a gyermek- és ifjúsági irodalom kortárs intézményrendszeréről, a századforduló egyik tömegszórakoztató jelenségéről, valamint egy labdarúgót tematizáló sportfilmről írt dolgozat. Bár a szóban forgó három tanulmány a szerkesztéskor a kötet végére került, épp a nézőpontokat, valamint az értekezői beszédmódokat színesítő mivoltuk miatt érdemes a recenzió elején szólni róluk.

Katona Alexandra azt járja körül, hogy a kortárs ifjúsági irodalom intézményrendszere miként képzeli el/„képzi meg” (társadalmi, piaci, pedagógiai szempontok alapján) azt a potenciális célcsoportot – a kamaszkorú gyerekek körét –, akit a termékeivel megszólít. A kérdéskört problematizáló műhelyesszék feldolgozásán alapuló gondolatmenetében a szerző az intézményrendszer képviselőinek kamasz-képzését igyekszik feltérképezni: hogyan vélekednek a kortárs gyermek- és ifjúsági irodalom szerzői kiskorú olvasóikról, egyáltalán ez a szemlélet hogyan befolyásolja (preformálja) a szövegek létrehozását. Már azon jelenségben is a gyermekkorképet érintő felfogás változása figyelhető meg, hogy a fokozatosan bővülő

gyermekirodalmi könyvpiacra egyre nagyobb számban jelennek meg az igényes, autonóm műalkotásnak tekinthető kiadványok. Rudisch Ferenc a budapesti Vurstli, a századfordulós populáris kultúra egyik látványosságának működ(tet)ési szabályozását tárgyaló dolgozata a fővárosi tömegkultúrával kapcsolatos társadalmi diskurzus kétosztatúságának leírására tesz kísérletet. A városligeti Vurstli társadalmi és politikai vitáktól sem mentes áthelyezési procedúrájának rekonstruálása jelenti a kiindulópontot a szerző számára, hogy aztán a tömegkultúra definíciós nehézségeit sem leplezve a korabeli populáris kultúrával kapcsolatos vélekedésekre, diskurzusokra, igenlő és kárhóztató állásfoglalásokra mutathasson rá. Énekes András Előd médiatudományi irányultságú tanulmánya a legendás francia labdarúgóról, Zinedine Zidane-ról készült, műfaji szempontból nehezen kategorizálható, ám erőteljes dokumentarista vonásokat mutató kísérleti filmet az azt szervező eseményszerűség felől közelíti meg. A film mediális, technikai, esztétikai mibenlétét egyaránt aprólékosan tárgyaló dolgozat az audiovizuális (sport)élmény közvetíthetőségét, a komplex esztétikai tapasztalatot helyezi a Zidane játékát, arcát, „többféle azonosulási alternatívát” (251.) felkínáló (játékos)identitását reprezentáló film elemzésének a fókuszába.

A kötet nyitótanulmányában Hocza-Szabó Marcell Kassák *Képarchitektúra* című elméleti (a művé-

szeti ágak közti mediális váltás lehetőségeivel, a kép poétikai megragadhatóságával számot vető) írását elemzi nyelvfilozófiai és képelméleti távlatból, dolgozatával deklarálta a magyar történeti avantgárd alakításmódjainak új szempontú megközelítésére téve ajánlatot. Szintén egy-egy 20. századi szerző alkotását helyezi vizsgálódásának középpontjába Szemán Krisztina és Szabó Bernadett dolgozata. Szemán Krisztina Weöres Sándor *Tapéta és árnyék* című intermediális képversének poétikai stratégiáiról értekezik a vizuális költészeti tradíció kontextusában, tereleméleti megközelítéseket is bevonva az értelmezésbe, míg Szabó Bernadett az *Iszonyt* elemzi: a dolgozat a főhősnő létproblémáit, identitáskrisziséit, a társadalmi normák és a személyes autonómiát őrizni próbáló egyén közti feszültség identitásrodáló hatásait fókuszba helyezve járja körül az ontológiai bizonytalanság, a másiktól/másoktól történő elidegenedés alakzatait, az elhatárolódás színrevitelének prózapoétikai módzatait. Juhász Tibor írása is a 20. századi témák körébe tartozik, hiszen az 1955-ös prózai antológia, az *Emberavatás* keletkezés- és hatástörténetét feltérképező tanulmány társadalom-, politika- és intézménytörténeti kontextusok mozgósításával a generációs alapon szerveződő szerzőgárda pályakezdésének mediális dokumentumaként, a kortárs irodalom friss tendenciáinak felmutatására tett kísérletként értelmezi a szöveggyűjteményt. Juhász szerint az antológia

egykorú kritikai fogadtatása ráírnyítja a kutató tekintetét a kötetben publikáló, zömében a pályájuk elején álló (a későbbi kánon-átrendezések következtében az irodalomtörténeti köztudatból nagyrészt kieső) szerzők indulásának körülményeire, az irodalmi nyilvánosságba való belépésük („beavatásuk”) politikai-ideológiai feltételeire. Alapvető fontosságú tehát annak tisztán látása, hogy a kánonképződési processzust is meghatározó recepciós gesztusok miként befolyásolták a kötetben megjelenő szerzők későbbi értelmezését. Juhász Tibor alapos, részletesen dokumentált dolgozatának kiemelkedő érdeme, hogy az irodalomtörténet-írásban kevésbé kurrens időszak irodalmi viszonyainak árnyalására tesz kísérletet.

Az antológia számos írása veszi tárgyát a kortárs lírából. Kovács Edward Oravecz-tanulmánya *A hopik könyvének* a mitológia nyelvét kisajátító poétikai-nyelvi műveleteit elemzi. Oravecz életművének korai darabjait Kovács a „versbeszéd »mitologizációs« hagyományának [...] nyelvi megújítása” (43.) okán tekinti kiemelkedő jelentőségűnek, mitopoétikus stratégiáinak a tautológián alapuló mozzanatait emeli ki, végkövetkeztetésében hangsúlyozva, hogy a tautologikusság különböző megnyilvánulásai „(ön)ismétlődésként”, „önteremtésként”, „önmegalapozásként” egyaránt értelmezhetők. A szövegelméleteket is kontextualizáló komplex poétikai elemzésében Urbán Andrea a *Mint mocsári lázban* című Takács Zsuzsa-versnek a

prosopopeia alakzatára építő poétikai eljárásait boncolgatja, a szerepkonstrukció, a perspektíva-váltás nyelvi műveleteinek feltérképezésére téve kísérletet; azonban Pinczési Botond Tözsér-tanulmánya a recepció bevált szemléleti távlatával szemben a nyelvi megalkotottság felől közelít a versekhez, Tözsér Árpád *Lélekvándor* (2019) és *Suttogások sötétben* (2021) című kötetét az ún. „kései” kontextusában a kései költészetet önértelmező alakzatként tárgyalva; míg Vincze Richárd Németh Zoltán *Allati férj* című kötetének összetett poétikai mechanizmusait, az animalitás nyelvi mintázatait olyan hívószavak mentén tekinti át, mint a hibriditás, transzgresszió, posztantropocén, posztumán, magyarán arra kíváncsi, hogy a nyelv performatív működése miként teremti meg a humán–non-humán határt átlépő létezőket, szubverzív kategóriákat és entitásokat. Gregor Lilla minuciózus, líraelméleti tanulságokkal is szolgáló dolgozata Kele Fodor Ákos *Echolalia* című, az intermedialis líra tendenciáit követő (a neoavantgárd költészeti tradícióhoz is kapcsolódó), a hagyományos olvasásmódokat kimozdító, háttérbe szorító vagy egyenesen ellehetetlenítő komplex alkotás együttesét (verseskötet, hanglemez, weboldal) veszi górcső alá. A szerző azokat az olvasói interakciót is befolyásoló, az értelemadást sok esetben megnehezítő poétikai eljárásokat veszi számba, amelyek a kötetben szereplő textusokat a nyelvi zavart keltő szándékos rontás, a szabályszegő önkényes

nyelvalkotás aktusai mentén szervezik.

Pintér Dóra a menekülés/megérkezés ambivalenciáját, az üldöztetés tudati élményének színrevitelét elemzi Krasznahorkai László *Mindig Homérosznak* című kötetében, az üldöző–üldözött diszpozíció által generált kérdésekre lételméleti megközelítésben keresve válaszokat. Az alaposan kimunkált elméleti kontextust és szaknyelvet működtető dolgozat a kulcsponthoz alakzatként funkcionáló menekülés nyelvi létmódjának hatásmechanizmusaira kérdez rá. David Foster Wallace két elbeszélését vizsgálja Székely Máté írása, az azokban megfigyelhető „hipperreflektív tudatmozgással” (190.) a középpontban. *A depressziós* és *A Good Old Neon* szoros olvasásával a metareflexív poétikai stratégiát és írásmódot mint a wallace-i prózapoétikai tipikusságát, jellegadó sajátosságát mutatja fel, alkotásmódszertani, -esztétikai távlatok felől. Az erőszakábrázolások szempontjából tesz kísérletet Herta Müller *Szívjószág* című regényének értelmezésére Mikoly Zoltán tanulmánya, a diktatórikus rezsím erőszakos világának, atmoszférájának, a benne élők tapasztalatainak, létproblémáinak elbeszélhetősége köré építve gondolatmenetét, alaposan körüljárva azon kérdést, hogy a regény térábrázolása miként teremti meg a totalitárius rendszer miliójét, a fenyegetettség konstans érzetét. Ekképpen a szerző tételmeleti megközelítésmódokat is

bekapcsol a vizsgálódásába: a bezárt, egyben végtelen, szűkös, egyben tágas tér mint romboló minőség hogyan áll a rezsím szolgálatába, hogyan válik cinkossá a totális államban élő egyének kiszolgáltatottá tételében. Mint rámutat, az erőszakos atmoszféra hangulata a szöveg médiumában (tördelés, szintaxis, központozás) is kifejeződik, hiszen a szándékolt fragmentáltság, a mozaikosság a befogadóban is képes felkelteni a bizonytalanság érzetét.

Mint arról a bevezetőben szó volt, a kötet különböző előfeltevéseket, kérdésirányokat, értekezői beszédmódokat működtető dolgozatai a szerzőik felkészültségéről tanúskodnak, újfent érdemes tehát reflektálni rá, hogy esetükben a „pályakezdet” viszonylagos fogalomként értenődő. Ez a többször emlegetett szakmai felvértezettesség a logikus gondolatvezetésben, az érvrendszerek alapos kidolgozásában, a szemléleti távlatok mozgósításában, az eruditus – néha túltreitorizált – nyelvezetben, fogalomhasználatban ölt testet, egyértelműsítve, hogy az antológia-cím bizonytalanságot sugalmazó oximoronjával ellentétben a kötet szerzői stabil lábakon állnak a tudomány mezején.

Béres Norbert
egyetemi tanársegéd
Debreceni Egyetem

(A szerző a Petőfi Irodalmi Múzeum Móricz Zsigmond-ösztöndíjasa)